

ti kratkotrajnija od vijeka djela koje je pred nama, i da će preostali savjesni kvalifikovani analitičari razložnom kritikom realno ocijeniti njegove vrijednosti i odrediti mu zasluženom mjesto u historiografskoj literaturi.

Nedim Šarac

Povodom objavljivanja Istorije Saveza komunista Bosne i Hercegovine
(Besjeda na promociji knjige s naknadnim napomenama)

Zamoljen sam da učestvujem svojim prilogom u radu ovog skupa priređenog povodom publikacije *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*. Primio sam se te počasti u prvom redu zato što su većina učesnika u izradi ovog istorijskog djela moji bivši studenti. Ali mislim da sam pozvan da nešto kažem ovom prilikom s obzirom na to da sam dobar dio svoje aktivnosti posvetio problemima materijalističkog shvatanja istorije, postavljajući pitanja kako treba osloboditi Marksa od postmarksističkih prerada i kako ga treba shvatiti danas. Umjesto postmarksističke ideološke konstrukcije istorije zastupam novomarksističko shvatanje istorije koje sam izgrađivao više od 30 godina.¹⁾ Od mene se svakako očekuje da ću iz tog ugla započeti svoje izlaganje.

Marksova istorijska misao može se označiti ovako: Istorijski procesi civilizacije u epohama ekonomskog formiranja društva smjerali su postanku građanskog društva. Ostvarenje toga procesa, ekonomski formirano građansko društvo stvorilo je modernu industriju koja unosi u modernu civilizaciju prirodnu težnju razvitka svojstva u podruštvljeno čovječanstvo. Tome danas dodajemo mi novu misao: Ta tendencija koja se u vrijeme pisanja Teze o Fojerbahu (1845) mogla naslutiti iz ugla posmatranja razvitka evropskog kapitalističkog društva samo kao nova filozofija,²⁾ danas je proces razvitka u

¹⁾ Prvi put sam pred međunarodnom javnošću istupio protiv postmarksističkog shvatanja istorije na međunarodnom kongresu istoričara u Rimu 1955. godine u kritici referata koji je podnio sovjetski akademik A.L. Sidrov. Međutim, obrazložene začetke novomarksističkog shvatanja koje zastupam treba staviti u moj koreferat o periodizaciji istorije na kongresu istoričara u Štokholmu (1960). Iako izgradnja mojih shvatanja nije povezana samo sa mojim istupanjima na kongresima istoričara, ipak se međaši u tom mom radu povezuju sa njima. Može se reći da sam svoja shvatanja dogradio istupanjima na kongresu istoričara u Stuttgartu (1985). Vidi o tome moju knjigu *Zur neumarxistischen Geschichtsauffassung — Beiträge auf Historikerkongressen, Vorträge und Ansätze*, Novi Sad 1987. Za ovogodišnji kongres istoričara u Madridu poslao sam rezime primljenog referata *Anthropologie zwischen Natur und Geschichte*.

²⁾ Marks veli »novi materijalizam«.

stvarnom životu savremenog čovječanstva. Savremeni prirodni i društveni razvitak zahtijeva neodložno uvođenje nekih elemenata podruštvljenog čovječanstva. To je uslov za opstanak čovječanstva u sadašnjim okolnostima njegova života. To se ne samo može dokazati »sa tačnošću prirodnih nauka«, već i uz njihovo učešće. U nekim svojim elementima taj je proces jasan svakom čovjeku zdrave pameti. Samo je teško shvatiti puni značaj i dati pravo ime tome procesu savremenog razvitka u sadašnjem još uvijek razjedinjenom svijetu koji je tako živio milenijima i koji još uvijek živi u naslijeđenim građanskim društvenim okvirima.

S tim u vezi mora se istaći da danas u svijetu vlada postkapitalistička privreda, da na njenoj podlozi izrastaju elementi podruštvljenog čovječanstva, ali i elementi koji sa ostacima naslijeđenog građanskog društva prijete biološkom katastrofom savremenom ljudskom rodu.

U takvim okolnostima zastupam novomarksističko shvatanje istorije, koje ne ostaje na preživjelim Marksovim i Engelsovim devetnaestovjekovnim revolucionarnim stavovima, kao što su, na primjer, stavovi u Komunističkom manifestu, koji imaju samo istorijsku vrijednost. Naprotiv, novomarksističko shvatanje istorije koje zastupam izvlači iz istorijske ropotarnice Marksove misli koje imaju danas veću potvrdu i vrijednost nego u vrijeme kad su bile napisane. Mislim da sam dokazao da je Marks u mnogo čemu, kad se kritički upotrijebi, mislilac koji dolazi do punog izražaja u ulasku čovječanstva u XXI vijek. Drugo je pitanje što se u neku ruku može reći: najveći antimarksisti su bili postmarksisti. Pri tome ne mislim samo na birokratske otpadnike koji su se kitili marksističkim perjem, već donekle i na postmarksiste koje je krasilo lično poštenje. Nije uzalud Marks u svojim najzrelijim godinama ljutito odbrusio: »Tout ce que je sais, c'est que je ne suis pas marxiste« (Sve što znam je to da ja nisam marksist).

Taj uvod je bio potreban, budući da se spomenuti svjetskoistorijski problemi savremene istorije prelamaju u istoriji Saveza komunističke Jugoslavije. Savremena istorija Jugoslavije je putem politike nesvrstanosti učestvovala u rješavanju nekih ključnih problema koji znače uspostavljanje nekih elemenata podruštvljenog čovječanstva.³⁾ Savremena Jugoslavija je započela rješavati probleme postkapitalističke privrede.⁴⁾

³⁾ Uporedi moj prilog *Podruštvljeno čovječanstvo i nesvrstanost*, Naučni skup *Tito i nacionalni odnosi*, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa, br. 20, 1987, 65—69.

⁴⁾ Kad je kod nas uvedeno samoupravljanje, ja sam se oduševio. Štaviše objavio sam jedan svoj referat na Fakultetu kao članak pod naslovom *Društveno upravljanje i komunalni sistem kao forma socijalističke demokratije* (Pregled god. XI, br. 4—5, Sarajevo 1959, 359—371). Članak je doživio kritiku koja mi se urezala u pamet. Čovjek je rekao otprilike ovako: Sve je to lijepo i krasno, ali treba voditi računa o stepenu raz-

Moglo bi se pomisliti da ću sad osuti paljbu na to istoriografsko djelo što se nije rukovalo gledištima na savremenu istoriju koje sam izložio, a naročito što nije u drugoj knjizi na osnovu tih ideja kritički prišlo istoriji Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije, na vlasti. To bi odgovaralo mojim shvaćanjima uloge istorijske nauke u društvu danas i njenim mogućnostima moderne humanističke istoriografije.⁵⁾

Ali uvijek imam pred očima latinsku izreku *Timeo hominem unius libri* (Bojim se čovjeka jedne knjige). To imam u vidu ne samo kad su u pitanju drugi već kad je riječ i o meni lično. To što zastupam u prilazu problemima istorijske nauke načinje problem istorizma i evolucionizma, odnosno pitanje raskoraka između njih u istorijskoj nauci, a u tom raskoraku krije se i odnos prirodnog i istorijskog u istoriji. Marksova misao daje put za rješenje toga problema. Ali problem nije riješen do kraja, da je riječ o »zanatu istoričara«. Jer evolucionizam treba da proizlazi iz istorizma, a ne obratno. To nije dilema kad je riječ o završenim procesima u ljudskom razvitku, ali je ogromno pitanje kad je riječ o procesima u ljudskom razvitku koji pred nama teku.

U tom raskoraku između »zanata istoričara« i novomarksističkog filozofa istorije u meni, koji je uslovljen sadašnjim stanjem istorijske nauke, dopustite da u ovoj mojoj riječi o djelu o kojem govorimo budem istoričar od zanata.

Nakon publikovanja nekoliko desetina studioznih članaka i monografija koje obrađuju pojedine hronološke ili problemske segmente istorije KPJ—SKJ, pretežno iz ratnog i predratnog razdoblja, te pojave nekoliko globalnih pregleda i istoriografskih obrada cjelokupne istorije KPJ—SKJ, sada je, evo, prvi put kod nas napisana i objavljena istorija jednog dijela te partije sa područja jedne od savremenih jugoslovenskih republika — u ovom slučaju Bosne i Hercegovine. Ovaj podatak zaslužuje pažnju, ne radi isticanja izvjesnog prvenstva nego kao svjedočanstvo poduzimljivosti i uspješnih nastojanja istoričara Bosne i Hercegovine, od kojih su većina moji učeni.

Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine koju danas promoviramo, u dvije knjige na ukupno 590 stranica štampanog radnog teksta sistematizovanog u 22 poglavlja i podpoglavlja sa problem-

---

vitka proizvodnih snaga. Htio sam mu oštro odgovoriti da su proizvodne snage već odavno narasle kao osnova za socijalističku demokratiju. To je bilo postmarksističko shvaćanje u mome prilazu problemima. Tada samo se sjetio da i istorijski stvoreni mentalitet ljudi i njihove navike spadaju u proizvodne snage. Očutao sam. A to je bilo godinu dana pred kongres u Štokholmu.

⁵⁾ Vidi moje priloge na naučnom skupu *Metodologija savremene istorije* (Saopštenja sa Okruglog stola održanog 17. i 18. decembra 1985. u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu), Beograd 1987.

sko-hronološki formulisanim naslovima, obuhvata čitavo, gotovo stogodišnje, razdoblje tokom kojega je istorijski proces nastanka i egzistiranja modernog revolucionarnog radničkog pokreta prolazio kroz različite faze, i to nejednake kako po trajanju tako još više po svom stvarnom istorijskom značaju. S obzirom na zadatak osnovnu temu, u ovom djelu je težište stavljeno na političku organizaciju — KPJ — SKJ, prvo na njenu predistorijsku do 1919. godine, a potom je najviše prostora posvećeno međuratnoj, ratnoj i napokon poslijeratnoj istoriji KPJ — SKJ do 1984. godine. U tom razdoblju se ona neravnomojerno kretala, vršeći u posljednjih pet decenija ulogu prvorazrednog činioca u našoj ukupnoj istoriji. U ovom djelu su te istorijske faze naznačene i povezane u krctanje koje na bosanskohercegovačkom prostoru ima svoja određena obilježja uslovljena s jedne strane prirodnim odlikama i s druge strane socijalnim, ekonomskim, političkim, nacionalnim i kulturnim osobnostima ovoga prostora u posmatranom razdoblju. Prikaz pojava i zbivanja koja karakterišu svaku pređenu etapu i važniju komponentu istorijske stvarnosti u Bosni i Hercegovini, počev od prelaza iz XIX u XX vijek kada se rađao radnički pokret, pa sve do najnovijih događaja početkom 80-ih godina u kojima se vidno manifestuje produbljavanje kompleksne krize, počiva na pouzdanoj građi koja je crpljena iz brojnih arhivskih izvora i druge dokumentacije. U istorijsku rekonstrukciju i interpretaciju ovdje su ugrađeni i najznačajniji naučni doprinosi u djelima koja čine raznovrsnu i dosta brojnu odgovarajuću literaturu. Pregledno prezentirani podaci, od kojih su mnogi ovdje prvi put upotrebljeni i uklopljeni u određene cjeline, obezbjeđuju tekstu visoku informativno-dokumentarnu vrijednost.

Pažljivim čitanjem čitavog djela dobija se dosta vjerna slika idejno-političkih dometa i modifikacija, višekratnih organizacionih i drugih unutarpartijskih promjena, stadija birokratizacije, raskoraka između proklamovanog i praktičnog u dnevnoj i dugoročnoj politici kao i mnogih drugih pojava koje predstavljaju bitne oznake pojedinih dijelova i ukupne istorije Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Očevidan je trud da se izbegne uobičajeno publicističko politizirano kazivanje i prikazivanje stanja u KPJ — SKJ i u društvu, da se održava nivo istorijskih mjerila prilikom razmatranja opredjeljenja, nastojanja i domašaja KPJ — SKJ u opštim jugoslovenskim i posebnim bosanskohercegovačkim razmjerima.

Sve u svemu može se izreći opšti zaključak da se kroz čitavo djelo kao crvena nit provlači valjana argumentacija kojom se trudi pronaći odgovor na temeljno pitanje kako je i koliko organizacija KPJ — SKJ u Bosni i Hercegovini stvarno uticala na oblike i tokove društvenog života u pojedinim periodima novije i najnovije istorije ove zemlje.

Svim korisnicima Istorije SK BiH — kako onima koje svrstavamo u širu čitalačku publiku, tako i ljudima od struke — sigurno će mnogo pomoći registri ličnih i geografskih imena na kraju svake

knjige. Popisi korištenih izvora i literature ne ukazuju samo na utemeljenost ovoga djela, nego će sigurno korisno poslužiti istraživačima koji se bave proučavanjem moderne istorije. Prilikom pominjanja dobrih strana ovoga djela ne treba izostaviti kvalitetnu tehničku opremu, kao i njegovo štampanje u latiničkom i ćirilicom izdanju.

Osnovne pretenzije Istorije SK BiH koje su u predgovoru jasno najavljene uglavnom su ostvarene. Zaista, što se praćenja i osvjetljavanja zbivanja i glavnih tendencija od najranijih perioda više pomjera ka najnovijim fazama istorije u rukopisu su sve rjeđi sintetizovani pasusi, dublje analize i objašnjenja, a prevladavaju deskripcije, registrovanje događaja i navođenje statističkih podataka čija dokumentarna vrijednost i upečatljivost može samo unekoliko nadomjestiti manjak pune istoriografske interpretacije. Takođe pada u oči da u drugoj knjizi Istorije SK BiH koja tretira poslijeratno razdoblje od 1945. do 1984. godine nije do kraja razriješen stari metodološki problem koji se postavio još u izradi Istorije Saveza komunista Jugoslavije, kako u praktičnoj obradi istorijske materije uspostaviti naučno zasnovan odnos između ukupne istorije tog razdoblja i istorije KP — SK BiH u njoj.

Ja nisam stručan da mogu dati cjelovitu kritičku valorizaciju Istorije SK BiH, uključujući i eventualne veće primjedbe i osporavanja. To treba prepustiti narednim stručnim prikazima i osvrtima. Nezavisno od toga, sigurno je da ovo djelo predstavlja koristan prilog našoj istoriografskoj literaturi, već samim tim što osjetno dopunjava ne samo saznanja o višedecenijskoj bogatoj istoriji političke organizacije koja je njegova naslovna tema, nego obogaćuje i predstavke o određenim važnim fenomenima i zbivanjima u sklopu naše ukupne novije i najnovije istorije.

Iako sam se ogradio da nisam dovoljno stručan da dam konkretne primjedbe o ovom djelu, ipak sam dovoljno stručan u pitanju kako se piše sintetičko istoriografsko djelo. U tom pogledu imao bih jednu primjedbu, ali nije ovdje sada momenat da to opširnije elaboriram. Tim prije što ta primjedba ne opovrgava ono što smo rekli o naučnim odlikama djela.⁶⁾

Mislim da je djelo trebalo završiti zaključkom šta znači borba i vladavina komunista u zemlji Bosni i Hercegovini za razvitak odnosa među njenim narodima.

Branislav Đorđev

⁶⁾ Nisam htio u govoru bliže označiti tu svoju primjedbu. Sada je naknadno navodim. Umjesto da se djelo na kraju svodi na istoriografski zaključak, na kraju druge knjige, kojom se završava djelo, stoji ova rečenica: »S obzirom na to da se veliki broj građana Bosne i Hercegovine nalazi na radu u inostranstvu, u zadnje vrijeme se više pažnje poklanja poboljšavanju njihovog pravno-socijalnog položaja u stranim zemljama, brizi o drugoj generaciji emigranata, njihovom informisanju o događajima u zemlji, kao i organizovanom radu na njihovom povratku, radnom angažovanju i zapošljavanju u zemlji«.